

Ольга Канарова, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
Анна Вознюк, старший викладач кафедри дошкільної освіти
Державного вищого навчального закладу “Донбаський державний педагогічний університет”
Олександра Шикиринська, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри дошкільної освіти
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

У статті досліджується розвиток пізнавальної активності дошкільника як важлива психолого-педагогічна проблема, яка охоплює вивчення механізмів, умов та факторів, що сприяють активізації пізнавальних процесів. З'ясовано роль сенсорного виховання у формуванні основних когнітивних процесів, таких як увага, пам'ять, мислення та уява. Проаналізовано сутнісне наповнення терміна “сенсорно-пізнавальна компетентність” як здатності дитини стимулювати пізнавальну активність, проявляти спостережливість і креативність у взаємодії з навколишнім світом.

Ключові слова: діти дошкільного віку; пізнавальна активність; пізнавальний інтерес; сенсорне виховання; сенсорно-пізнавальна компетентність.

Лім. 15.

Olha Kanarova, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Preschool Education and Social Work Department,
Melitopol Bohdan Khmelnytskyi State Pedagogical University
Anna Vozniuk, Senior Lecturer of the Preschool Education Department,
State Higher Educational Institution “Donbas State Pedagogical University”
Oleksandra Shykyrynska, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Preschool Education Department,
Vinnytsya Mykhaylo Kotsyubynskiy State Pedagogical University

SENSORY EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN AS A MEANS OF COGNITIVE ACTIVITY DEVELOPMENT

The article examines the development of the cognitive activity of a preschooler as an important psychological and pedagogical problem, which includes the study of mechanisms, conditions and factors that contribute to the activation of cognitive processes in preschool children. The authors clarify the relationship between cognitive activity and such concepts as “curiosity”, “cognitive interest”, “sensory education”; justify the dependence of the development of the preschooler’s cognitive activity on the formation of interest in knowledge, the level of development of thinking and imagination, the use of modern educational technologies, and the preservation of the child’s cognitive activity during the transition to school.

The role of sensory sensations and perceptions in the formation of basic cognitive processes, such as attention, memory, thinking and imagination, is updated. The essential content of the term “sensory-cognitive competence” is analyzed as a child’s ability to stimulate his cognitive activity, to show observation and creativity in interaction with the surrounding world, to navigate in various sensory standards, their types, signs and properties, as well as to master the methods of analysis, synthesis, generalization, classifications and comparisons.

It is substantiated that sensory education as a system of pedagogical influences aimed at improving sensory cognition and developing the perception of preschool children during interaction with objects is one of the key means of developing cognitive activity, which, creating conditions for independent discovery of new things and supporting research interest child, becomes the basis for further intellectual development.

Keywords: preschool children; cognitive activity; cognitive interest; sensory education; sensory-cognitive competence.

Постановка проблеми. Сучасний підхід до організації освітнього процесу базується на розумінні дошкільного віку як унікального періоду розвитку особистості. Однією з ключових ознак цього етапу є розвиток пізнавальної активності, яка відіграє важливу роль у засвоєнні дитиною культурного досвіду людства. Це сприяє формуванню таких важливих якостей, як

самостійність, ініціативність, креативність, успішність, що в результаті забезпечує гармонійний розвиток особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку пізнавальної активності дошкільників досліджувалася упродовж багатьох десятиліть і має широкий науковий фундамент. Однак, як і в будь-якій сфері, питання розвитку пізнаваль-

СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

ної активності має різні рівні дослідженості та залишається актуальним для сучасних педагогів, психологів і дослідників дитячого розвитку.

Перші дослідження в цій галузі були проведені такими вченими, як Жан Піаже (розробив теорію когнітивного розвитку, де дошкільний вік визначався як важливий етап у формуванні мислення через активне сприйняття навколишнього світу), Марія Монтессорі (акцентувала увагу на важливості сенсорного розвитку та індивідуального підходу в стимулюванні пізнавальної діяльності) та ін. Вони внесли величезний вклад у розуміння того, як у дітей дошкільного віку формуються мислення, увага, сприйняття і здатність до активного пізнання світу.

У сучасній педагогіці і психології пізнавальна активність дітей дошкільного віку є однією з ключових тем. Розробкою теоретичних і практичних аспектів дошкільної педагогіки та впровадженням нових підходів до виховання дітей в освітньому процесі займалася Т. Поніманська. О. Савченко обгрунтовано підходи до стимулювання пізнавальної активності дітей через ігрові та навчальні методи з акцентом на важливості індивідуалізації навчання.

Н. Гавриш досліджувала методики розвитку пізнавальної діяльності дошкільнят через гру, активну діяльність та взаємодію з навколишнім середовищем. Її роботи спрямовані на удосконалення педагогічних технологій для розвитку пізнавальних інтересів у дітей.

Питання розумового розвитку дітей дошкільного віку та методи стимулювання пізнавальної активності через застосування інноваційних підходів в освітньому процесі вивчала З. Михайленко. Вчена акцентувала увагу на значенні творчих видів діяльності для розвитку пізнавальних інтересів у дітей.

Л. Артемова аналізувала питання формування пізнавальної активності у дітей через діяльнісний підхід та інтеграцію сенсорного виховання. Її праці спрямовані на розробку нових методик для стимулювання пізнавальної цікавості.

Г. Мелешук студіювала питання соціальної та пізнавальної активності дошкільників у контексті інтеграції освітніх процесів з іншими аспектами виховання. Науковиця наголошувала на значенні розвитку самостійного мислення та здатності дітей взаємодіяти з соціумом через активну пізнавальну діяльність.

У наукових працях А. Богуш, О. Дроботій, А. Кошель, В. Кошель, М. Кривоніс, Т. Поніманської, С. Трикоз, О. Тарасової та ін. актуалізовано і досліджено проблему сенсорного виховання дітей раннього віку.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури визначити потенційні можливості сенсорного виховання як засобу розвитку пізнавальної активності дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Проблема розвитку пізнавальної сфери у дітей дошкільного віку

є однією з найбільш важливих у педагогіці, оскільки взаємодія людини з навколишнім середовищем відбувається завдяки її активності та діяльності. Активність є ключовою умовою для формування інтелектуальних якостей особистості, її самостійності й ініціативності. Тому виникає об'єктивна потреба в оновленні освітньої системи, зміщенні уваги з формування особистості-виконавця на розвиток активної та ініціативної особистості, починаючи саме з дошкільного віку.

“Активність” є широким та багатомірним поняттям, яке виступає умовою пізнання і формується в процесі діяльності людини. Згідно з визначенням у філософському словнику, активність характеризує спосіб життєдіяльності соціального суб'єкта, відображаючи рівень використання його здібностей, знань, навичок, волі та творчих зусиль для досягнення загальних потреб, інтересів, цілей та ідеалів [15].

У психологічних словниках термін “активність” описується як загальна характеристика живих істот, їхня здатність до самостійного реагування та підтримання значущих зв'язків з оточенням. Це також властивість темпераменту, яка виражається у силі впливу людини на ситуацію та подоланні перешкод на шляху до мети. Зокрема, у “Психологічному словнику” за редакцією Н. Побірченко пізнавальна активність визначається як психічна активність, яка виявляється через мимовільну увагу, цікавість та творчість [11]. Доведено, що пізнавальна активність супроводжує будь-яку самостійну дію, виражаючи готовність (здатність і бажання) до активного, ініціативного освоєння знань і застосування вольових зусиль. Джерелом такої активності у дошкільників є пізнавальна потреба.

Як зазначає В. Суржанська, пізнавальна потреба сприяє формуванню цілісного сприйняття навколишнього світу і характеризується пізнавальною орієнтацією дитини, її ініціативністю, інтересом, самостійністю і творчим підходом [13].

У психолого-педагогічній літературі поняття “пізнавальна активність дітей дошкільного віку” трактується по-різному. Так, С. Ладивір вважає його якісною характеристикою діяльності дитини, рисою її особистості та станом готовності до пізнавальної діяльності [8].

Г. Стадник зазначає, що пізнавальна активність дітей дошкільного віку тісно пов'язана з допитливістю, яка відображає потребу в нових знаннях і їх активний пошук як на рівні дій, так і на рівні мислення [12]. Допитливість виявляється через готовність до дій, прагнення задовольнити пізнавальну потребу і отримати від цього задоволення. Водночас допитливість виступає початковою формою пізнавального інтересу і є однією з його стадій, яка супроводжується емоціями здивування та задоволення від процесу пізнання і діяльності.

Також у поняття “пізнавальна активність” входить поняття “пізнавальний інтерес”, який має

СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

наблизити дитину до навчання, зробити його для неї цікавим. Це доводили відомі педагоги минулого і доводять сучасники. Так, Ян Амос Коменський вважав інтерес одним із ключових способів створення ефективних умов для навчання. Ж.-Ж. Руссо, спираючись на інтерес дитини до навколишніх предметів і явищ, прагнув зробити навчання доступним і приємним. К. Ушинський вважав інтерес головним внутрішнім фактором, що забезпечує успішність навчання.

Сучасні дослідники А. Боднар і Н. Макаренко трактують поняття "пізнавальний інтерес" як емоційно усвідомлену діяльність дітей, що приносить їм внутрішнє задоволення від досягнутих результатів [2, 33]. І. Гудим підкреслює, що пізнавальний інтерес підвищує активність дітей і поступово поглиблює її в процесі пошукової, пізнавальної та дослідницької діяльності. Як зазначає дослідник, пізнавальна активність, викликаючи інтелектуальний та емоційний відгук у процесі виконання навчальних завдань, стимулює допитливість у дошкільників, розвиває їхні вміння занурюватися у суть питань та мотивує до дослідницької діяльності [5, 26].

Науковці розглядають інтерес як сукупність багатьох психічних процесів, які сприяють активній діяльності, підвищують готовність до пізнання через здивування, радість від навчання, формують прагнення до глибшого пізнання предмета і пізнавальної діяльності в цілому.

Відтак "пізнавальну активність" можна розуміти як багатогранну якість особистості, яка визначається потребою в пізнанні, готовністю до різних видів діяльності, а також виражається в інтенсивному вивченні всього нового для подальшої творчої реалізації.

Розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку залежить від: - *формування інтересу до пізнання* (стимулювання пізнавальної мотивації дітей дошкільного віку, адже саме в цьому періоді дитина активно виявляє цікавість до нового і незвіданого, тому важливо створити умови, які сприятимуть розвитку цього інтересу); - *розвитку мислення та уяви* (пізнавальна активність сприяє розвитку логічного мислення, уяви та творчих здібностей дитини. Науково-педагогічна проблема полягає у тому, щоб знайти найбільш ефективні методи стимулювання цих процесів. Наприклад, за допомогою сенсорного виховання, ігор, загадок та конструктивної діяльності можна розвивати здатність до аналізу, узагальнення та синтезу інформації); - *збереження пізнавальної активності при переході до школи* (у деяких дітей пізнавальний інтерес знижується під час переходу до систематичного навчання. Педагогам важливо створювати умови, за яких дитина продовжує виявляти активність у пізнанні нового, навіть у рамках шкільної програми); - *ролі дорослих у формуванні пізнавальної активності* (науково-педагогічна проб-

лема полягає в тому, щоб знайти баланс між наданням дитині свободи для самостійного пізнання і водночас забезпеченням необхідної підтримки від дорослих); - *використання сучасних технологій* (сучасні педагогічні підходи стикаються з викликом інтеграції технологій у процес розвитку пізнавальної активності. Це відкриває нові можливості, але водночас потребує розуміння, як використовувати цифрові інструменти, щоб вони сприяли активному пізнанню, а не просто пасивному сприйняттю інформації); - *сенсорного виховання* (сенсорний розвиток є важливим компонентом пізнавальної активності дошкільників, оскільки дитина пізнає світ через органи чуттів. Педагогічне завдання полягає у тому, щоб створити умови для вдосконалення сенсорних навичок і розвитку здатності сприймати та класифікувати об'єкти за їх властивостями. Сенсорне виховання сприяє не лише розвитку чуттєвого досвіду, але й формуванню когнітивних процесів).

Розглянемо детальніше саме аспект впливу сенсорного виховання на розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Як зазначає Т. Крутій, "пізнання через споглядання, відчуття, експериментування та конструювання мають особливе значення в дошкільному віці, оскільки цей період є важливою фазою формування знань і уявлень про світ" [7, 12]. Т. Поніманська підкреслює, що сенсорне виховання ставить перед педагогами завдання організувати діяльність дошкільників так, щоб сприяти їхньому самостійному дослідженню світу, адже "цілеспрямований вплив на дитину для розвитку її чуттєвого пізнання навколишнього світу" є одним із основних завдань, які вперше розробила М. Монтесорі, створивши авторські дидактичні матеріали [9, 91].

В. Кошель визначає сенсорне виховання як педагогічний вплив, спрямований на розвиток та вдосконалення сприйняття і органів чуттів [6]. Т. Андреева вважає, що сенсорне виховання є основою всебічного розвитку дитини, зосереджуючись на розвитку її відчуттів і сприйняття [1]. На думку С. Трикоз, сенсорне виховання є важливою частиною пізнавальної діяльності дитини, оскільки воно базується на розвитку сприйняття, відчуттів та уявлень про об'єкти і явища навколишнього світу [14].

Т. Яценко доводить, що головною метою сенсорного виховання дітей молодшого дошкільного віку є досягнення високого рівня розвитку сприйняття через формування перцептивних дій та засвоєння сенсорних еталонів. Це включає такі завдання, як розвиток орієнтувально-пошукової діяльності (уміння виокремлювати, порівнювати та групувати предмети), ознайомлення дітей із сенсорними еталонами (формами, кольорами, розмірами), звуками, текстурами, смаками тощо. Поєднання сенсорного досвіду зі словами, що описують сприйняті властивості, допомагає дитині краще систе-

СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

матизувати та узагальнювати свої уявлення про світ. В. Горох і В. Бутенко розглядають сенсорне виховання як систему педагогічних заходів, спрямованих на вдосконалення чуттєвого пізнання і розвиток сприйняття особистості під час взаємодії з об'єктами. Вони наголошують на важливості постійного тренування органів чуттів для розпізнавання якостей предметів та явищ, що є основою для формування уявлень про навколишній світ. За тим, як дитина засвоює знання, розвиває навички та виконує нові завдання, можна судити про її здібності [4, 85].

В історії педагогіки важливий внесок у розвиток теорії сенсорного виховання зробила М. Монтесорі, довівши, що взаємодія з сенсорними матеріалами допомагає дітям розвивати свої пізнавальні здібності та чуттєве сприйняття світу.

Педагогічну теорію М. Монтесорі можна охарактеризувати трьома основними положеннями: 1) виховання має бути вільним; 2) виховання має бути індивідуальним; 3) виховання повинно базуватися на спостереженні за дитиною. Період від народження до п'яти з половиною років є найбільш сприятливим для сенсорного розвитку дитини. Здорова дитина здатна бачити, чути, відчувати запахи та смаки, але, за теорією М. Монтесорі, для високого рівня розвитку чуттєвого сприйняття потрібне спеціальне тренування. Воно здійснюється за допомогою сенсорних матеріалів, які допомагають дитині навчитися розрізняти властивості предметів за розміром, формою та кольором [3, 54]. Під час роботи з цими матеріалами дитина розвиває органи чуття: зір, слух, смак тощо.

М. Монтесорі підкреслювала, що основою розумового та морального розвитку є чуттєве сприйняття. Сензитивні періоди розвитку визначаються як періоди підвищеної чутливості, інтересу та концентрації на певних аспектах навколишнього середовища. У ці моменти дитина проявляє особливу увагу до окремих характеристик об'єктів, що дозволяє глибше пізнавати світ [3, 10].

Вищевикладене актуалізує значущість обгрунтованого сучасними науковцями терміна “сенсорно-пізнавальна компетентність”, яку, зокрема Т. Пономаренко та Я. Євченко, визначають як “здатність дитини активізувати пізнавальну активність, виявляти спостережливість і винахідливість в умовах навколишнього середовища; орієнтуватися у сенсорних еталонах, їх видах, ознаках і властивостях; оволодіти методами аналізу, синтезу, узагальнення, класифікації та порівняння” [10]. Тобто сенсорно-пізнавальна компетентність дітей дошкільного віку – це здатність сприймати, розпізнавати і розуміти навколишній світ через відчуття (зір, слух, дотик, смак, нюх), а також застосовувати отримані знання у процесі пізнання. Ця компетентність включає розвиток сенсорних навичок, вміння орієнтуватися у властивостях предметів (розмір, форма, колір, текстура), здатність порівнювати, аналізу-

вати, класифікувати та узагальнювати інформацію. Важливою складовою сенсорно-пізнавальної компетентності є розвиток спостережливості, мислення та вміння використовувати отримані знання в нових ситуаціях.

Висновки. Проведений аналіз наукової літератури уможливив визначити основні аспекти впливу сенсорного виховання на розвиток пізнавальної активності дітей дошкільного віку. Отже, сенсорне виховання забезпечує:

- **розвиток відчуттів і сприйняття**, що допомагає дитині краще сприймати та розрізняти різноманітні властивості об'єктів (колір, форму, величину, текстуру, температуру, запах і смак). Щоб більше дитина взаємодіє з різними предметами та явищами, то активніше розвивається її здатність аналізувати й класифікувати інформацію;

- **формування пізнавальних інтересів**. Під час сенсорного виховання у дітей розвивається допитливість і бажання дізнатися більше про навколишній світ. Завдяки стимулюванню різних органів чуття дитина отримує нові знання, що є першим кроком до розвитку пізнавальної активності;

- **розвиток дрібної моторики та координації**. Сенсорні ігри та вправи розвивають дрібну моторику, що тісно пов'язано з розвитком мозку і когнітивних здібностей. Маніпуляції з предметами активізують мозкову діяльність і стимулюють пізнавальну активність через тактильні відчуття;

- **підвищення концентрації та уваги**. Сенсорне виховання допомагає дітям навчитися зосереджувати увагу на деталях та тривалішій взаємодії з об'єктами, що сприяє розвитку уваги і пам'яті. Це важливо для пізнавальної активності, оскільки дозволяє дитині краще засвоювати нову інформацію та аналізувати її;

- **формування базових уявлень про світ**. Сенсорне виховання допомагає дитині створювати первинні уявлення про властивості об'єктів та явищ у природі. Через безпосередній досвід вона вчиться розуміти, як працює світ, а це стимулює її пізнавальну активність і бажання дізнатися більше.

Таким чином, сенсорне виховання є потужним засобом розвитку пізнавальної активності у дітей дошкільного віку. Через стимулювання органів чуття дитина не лише краще сприймає навколишній світ, але й активно залучається до процесу дослідження і пізнання. Це закладає основи для подальшого інтелектуального, емоційного і соціального розвитку дитини, допомагаючи їй успішно адаптуватися до складнішого освітнього процесу в майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреева Т.Т. Сенсорне виховання дітей засобами природи у педагогічній системі Софії Русової. *Наукові записки. Серія “Психолого-педагогічні науки”*. Ніжин: Вид-во НДУ імені Миколи Гоголя, 2011. № 8. С. 95–98.
2. Боднар А.Я., Макаренко Н.Г. Шляхи формування пізнавального інтересу особистості в процесі професій-

СЕНСОРНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ

ного самовизначення. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2014. Т. 162. С. 2–37.

3. Бондар В.І., Ільченко А.М. Психолого-педагогічні основи розвитку дітей в системі М. Монтесорі: навч. посіб. Полтава: РВВ ПДАА, 2009. 252 с.

4. Горох В., Бутенко В. Особливості сенсорного виховання дітей молодшого дошкільного віку. *Дошкільна і початкова освіта: реалії та перспективи: збірник наукових статей студентів, магістрантів та молодих науковців*. Суми: ФОП Цьома С.П., 2023. С. 82–86.

5. Гудим І. Розвиток пізнавальних інтересів і здібностей дошкільників із порушеннями зору. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2014. № 4. С. 24–30.

6. Кошель В.М. Сенсорне виховання дітей раннього віку: навчально-методичний посібник. Чернігів: ФОП Баликіна О. В., 2019. 160 с.

7. Крутій К.Л. Предметно-розвивальне середовище як чинник супроводу діяльності дітей. *Дошкільна освіта*. 2008. № 2 (20). С. 9–20.

8. Ладивір С. Пізнавальна активність старших дошкільнят: індивідуальні особливості. *Дошкільне виховання*. 2006. № 11. С. 3–6.

9. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 456 с.

10. Пономаренко Т.О., Євченко Я.Б. Формування основ сенсорно-пізнавальної компетентності дітей раннього віку. *Інноваційна педагогіка*. 2021. Вип. 41. Т. 2. С. 107–111.

11. Психологічний словник / уклад.: О. Сергєєнкова, В. Синявський; за ред. Н. Побірченко. Київ, 2007. 336 с.

12. Стадник Г. Розвиток пізнавальної активності дошкільників в сім'ї: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2015. 124 с.

13. Суржанська В.А. Творчі завдання як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2004. 19 с.

14. Трикоз С.В. Застосування сенсорних ігор та вправ у навчанні дітей з порушеннями інтелектуального розвитку. Освіта осіб з особливими потребами: виклики сьогодення: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 21 червня 2020 р.). Київ: "Наша друкарня", 2020. С.250–264.

15. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

REFERENCES

1. Andreieva, T.T. (2011). Sensorne vykhovannia ditei zasobamy pryrody u pedahohichnii systemi Sofii Rusovoi [Sensory education of children by means of nature in the pedagogical system of Sofia Rusova]. *Research Notes. Series "Psychology and Pedagogy Research"*. Nizhyn Mykola Gogol State University. Nizhyn, No. 8. pp. 95–98. [in Ukrainian].

2. Bodnar, A.Ia. & Makarenko, N.H. (2014). Shliakhy formuvannia piznavalnoho interesu osobystosti v protsesi profesiinoho samovyznachennia [Ways of forming the cognitive interest of the individual in the process of professional self-determination]. *Scientific notes of NaUKMA. Pedagogical, psychological sciences and social work*. Vol. 162. pp. 32–37. [in Ukrainian].

3. Bondar, V.I. & Ilchenko, A. M. (2009). Psykholohopedahohichni osnovy rozvytku ditei v systemi M. Montessori

[Psychological and pedagogical foundations of children's development in the M. Montessori system]. Poltava, 252 p. [in Ukrainian].

4. Horokh, V. & Butenko, V. (2023). Osoblyvosti sensornoho vykhovannia ditei molodshoho doshkilnoho viku [Features of sensory education of children of younger preschool age]. *Preschool and primary education: realities and prospects: a collection of scientific articles by students, masters and young scientists*. Sumy, pp. 82–86. [in Ukrainian].

5. Hudym, I. (2014). Rozvytok piznavalnykh interesiv i zdibnostei doshkilnykiv iz porushenniamy zoru [Development of cognitive interests and abilities of preschoolers with visual impairments]. *Exceptional child: teaching and upbringing*. No. 4. pp. 24–30. [in Ukrainian].

6. Koshel, V.M. (2019). Sensorne vykhovannia ditei rannoho viku [Sensory education of young children]. *Educational and methodological manual*. Chernihiv, 160 p. [in Ukrainian].

7. Krutii, K.L. (2008). Predmetno-rozvyvalne seredovyshche yak chynnyk suprovodu diialnosti ditei [Subject-developmental environment as a factor supporting children's activities]. *Preschool education*. No. 2 (20). pp. 9–20. [in Ukrainian].

8. Ladyvir, S. (2006). Piznavalna aktyvnist starshykh doshkilniat: indyvidualni osoblyvosti [Cognitive activity of older preschoolers: individual characteristics]. *Preschool education*. No. 11. pp. 3–6. [in Ukrainian].

9. Ponimanska, T.I. (2008). Doshkilna pedahohika [Preschool pedagogy]. *Educational manual*. Kyiv, 456 p. [in Ukrainian].

10. Ponomarenko, T.O. & Yevchenko, Ya.B. (2021). Formuvannia osnov sensorno-piznavalnoi kompetentnosti ditei rannoho viku [Formation of the basics of sensory and cognitive competence of young children]. *Innovative pedagogy*. Issue 41. Vo. 2. pp. 107–111. [in Ukrainian].

11. Psykholohichnyi slovnyk [Psychological dictionary]. (Eds.). O. Serheienkova, V. Syniavskiyi; N. Pobirchenko. Kyiv, 2007. 336 p. [in Ukrainian].

12. Stadnyk, H. (2015). Rozvytok piznavalnoi aktyvnosti doshkilnykiv v simi [Development of cognitive activity of preschoolers in the family]. *Candidate's thesis*. Kyiv, 124 p. [in Ukrainian].

13. Surzhanska, V.A. (2004). Tvorchi zavdannia yak zasib formuvannia piznavalnoi aktyvnosti starshykh doshkilnykiv [Creative tasks as a means of forming the cognitive activity of older preschoolers]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv, 19 p. [in Ukrainian].

14. Trykoz, S.V. (2020). Zastosuvannia sensornykh ihor ta vprav u navchanni ditei z porushenniamy intelektualnoho rozvytku [The use of sensory games and exercises in the education of children with intellectual disabilities]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: vykyky sohodennia: zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 21 chervnia 2020 r.)* – Education of people with special needs: today's challenges: collection of materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (Kyiv, June 21, 2020). Kyiv, pp. 250–264. [in Ukrainian].

15. Filozofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. (Ed.). V. Shynkaruk et al. Kyiv, 2002. 742 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 02.10.2024